

ОСНОВИ И ПРИНЦИПИ НА ПРАВОСЛАВНАТА ХРИСТИЈАНСКА ПЕДАГОГИЈА

Апстракт

Концептот на модернизација на образованието предлага сеопфатна и темелна модернизација на образовниот систем како стратешка насока. Притоа се нагласува потребата за негување на најдобрите традиции и користењето на богатото образовно искуство. Законските акти кои ги регулираат односите во образованието, кое има секуларен карактер, јасно нагласуваат дека Црквата е одвоена од државата, но сепак, таа не е одвоена и од општеството.

Теоретско-методолошките основи на православната христијанска педагогија содржат значаен потенцијал за реализација во современиот педагошки простор и се соодветни на принципите од хуманистичката ориентираната образовна парадигма. Тие се релевантни за воспитанието на идните генерации, кои живеат во услови на мултикултурност и мултиконфесионалност. Поради големиот духовно-морален потенцијал на принципите: ненасилство, љубов, слобода и соборност, тие можат да придонесат за развојот на аксиолошките ориентации на адолесцентите во период на развој на едно граѓанско општество и демократска држава.

Научно-педагошката анализа ни дозволува да ги идентификуваме принципите на православната христијанска педагогија кои одразуваат различни аспекти на битието и познанието (онтолошки, гносеолошки, антрополошки, аксиолошки, етички и естетски). Тие ги определуваат поимите: Бог, свет, човек, личност, вистина, слобода, љубов, кои се исто така актуелни во современата хуманистички ориентирана образовна парадигма.

клучни зборови: образование, религија, духовност, вредности, православна педагогија, принципи

Истражувањето на православно христијанско образование како социо-културен феномен опфаќа дефинирање и интерпретација на основните концепти: религија, православие, религиска (православна) педагогија во научната област на философијата, историјата, психологијата, социологијата и педагогијата. Анализата на опширниот материјал по дадениот проблем дозволува да го ставиме акцентот на прашањата кои се актуелни за нашето време.

Етимолошкото значење на зборот „религија“ (лат. religio) е благочестие, побожност, светост.¹ И покрај многуте дефиниции за религијата кои постојат кај различни автори и лексикони, религијата се поврзува со односот на човекот кон натприродните сили и имплицира почит, побожност, благочестие, вера, стравопочит, обред и доборосовесност. Религијата ја има својата основа во латинскиот глагол „religere“, што значи: „повторно се собира“, „повторно разговараат“ и ја означува врската со Севишниот, со Светиот, со отвореност и доверба кон Него, подготвеност да се прифати како водечки принцип во животот сè она што произлегува од Севишниот и му се открива на човекот при средба со Него. Религија – средба, возобнување на еднаш изгубениот сојуз помеѓу човекот и Бога. „Човекот е во потрага по нешто – пишува блажени Августин, - или поточно, повторно е во потрага, се стреми кон Божјата љубов зашто кога ќе ја достигне, таа го успокојува“.² И денес зборот „religio“ означува „поврзување“, „сојуз“ и сугерира на поврзување, соединување, неделивост, зависност, заедница, спојување во целина. Сепак, философите појаснуваат дека во практика, под „религија“ често се подразбира духовната поврзаност, а не било каква друга.

Односот кон религијата и разбирањето на овој феномен во различни историски периоди е различен. Така, во почетокот на XX-от век, речниците ја дефинираат религијата како посебен однос на човекот кон повисокото битие или кон вишите сили на кои тој им се поклонува и се стреми да се поврзе со Него преку молитвата, жртвопринеувањето или некои други форми на култот.³ Во периодот на атеизмот, философијата ја дефинира религијата како интегрален дел на културата, составен дел на општествениот интегритет, производ на потребите на општеството и резултат на процесот на саморазвој на општеството. Според марксистичката концепција, религијата е иманентна за општествените односи, зазема определено место во нив и во однос на општеството ја извршува својата социјална задача за да ги задоволи неговите специфични потреби во целина, но и потребите на поединците преку систем на функции. Во големата советска енциклопедија е потцртана антинаучната природа на религијата која се јавува како кочница на патот кон знаењето и е одраз на човековото незнаење.⁴ Во подоцнежните изданија на истата енциклопедија, до извесен степен е ублажен акцентот на контрадикторните религиозни верувања и научни сознанија, па религијата се дефинира како една од формите

---

¹ *Орба енциклопедија JLZ, svezak 7 Raš-Szy Zagreb 1981, 324*

² Августин, свт., *О граде Божијем*. - Мн.: АСТ, 2000, 370.

³ Види кај Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А., *Энциклопедический словарь*. - М.: Эксмо, 2002, 485.

⁴ *Большая советская энциклопедия*. - М.: ОГИЗ РСФСР, 1941, 567.

на општественото сознание, изразено преку фантастични претстави за природните и општествените сили кои владеат над луѓето.⁵

Енгелс Ф. ја дефинира религијата како „фантастичен одраз на надворешните сили во умовите на луѓето. Тие надворешни сили владеат над нив во нивниот секојдневен живот. Во умот на луѓето овие земни сили добиваат форма на неземни“.⁶

За време на социјалистичкиот систем, религијата е дефинирана како историски феномен кој е лишен од иднината. Вид на општествена заблуда која е неопходно да се искорени. Темата на владеење на религијата со човекот се развивала првенствено во рамките на тезата: „Религијата е опиум за народот“. Колосницин пишува за тоа дека „религијата е привлечна затоа што таа е извор на силни емоции кои ја компензираат емоционалната сиромаштија од секојдневниот живот на луѓето, а пред сè недостатокот на чувството на радост и среќа.“⁷

Треба да се има предвид дека во времето на доминација на атеистичката доктрина, големите надежи за воспитанието ѝ биле поставени на педагогијата и системот на образование. Во поголемиот дел од педагошките лексикони речиси и да нема написи за религијата и религиозната образовно-воспитна традиција. Доколку во нив и станува збор за христијанската педагогија, тоа е во рамките на историската перспектива, без откривање на нејзината природа и важноста за воспитанието на идните поколенија.⁸

Во денешно време, кога се зборува за религијата како за посебен однос, современите истражувачи го имаат предвид внатрешниот, неопходен, суштествен, природен, нематеријален сојуз.⁹ Оваа повеќеслојност ги дава и причините за различни дефинирања на религијата како социо-културен феномен, кој е особено значаен за педагогијата. На пример, во речникот „Култура и културологија“, преку дадените дефиниции се разоткрива пристојно ниво на познавање на религијата, а со речникот може да се послужат учесниците во образовниот процес: ученици, студенти и наставници. Тука, религијата е разбрана како:

- Специфична форма на познание кое е различно од логичното, рационалното и уметничкото по својот предмет и средствата на познание; форма на општественото, но и на индивидуалното сознание (заедно со идеологијата и научните сознанија), каде што како главна карактеристика се јавува верата во натприродното;
- Компонента на духовната сфера на општеството, заедно со културата и науката;
- Една од фундаменталните институции на човековото општество;
- Група, сојуз, заедница или организација на мноштво луѓе поврзани со една вера и меѓусебни обврски;

⁵ Види *Большая советская энциклопедия*. Изд. 2-е. -М, 1955: Т.36, 335-336; *Большая советская энциклопедия*. Изд. 3-е. М.: Советская энциклопедия, 1975, Т.21, 629-630.

⁶ Маркс К., Енгелс Ф., *Сочинения*. Издание 2-е. - М.: Госполитиздат, 1955: Т.20, 328.

⁷ Колосницин В.И., *Лекции по теории научного атеизма*. 4.1, Свердловск, 1975, 111.

⁸ Според *Большая советская энциклопедия*, 1975:Т. 21,626-629.

⁹ Види кај Пивоваров Д.В., Медведев А.В., *История и философия религии*. Учеб. пособие. - Екатеринбург, 2004, 9.

- Систем на верување и дејствување со помош на кој се решаваат фундаменталните прашања од човековиот живот;
- Севкупност на ритуални дејствија.¹⁰

Проучувањето на философската и психолошката литература овозможува да се излезе од претставата за религијата како живо единство на човекот со Бога, како духовен сојуз кој во исто време се карактеризира со материјални знаци: симболи, предмети на обожување, општествени организации.

Понатамошната анализа на православната христијанска педагогија опфаќа нејзино разгледување како психолошки феномен. Треба да се земе предвид дека психологијата на религијата се јавува како област на научното сознание и го проучува влијанието на верата во натприродното врз духовниот живот на човекот, при што се јавува како актуелност во решавањето на проблемот на духовното и моралното образование.

Проучувањето на религиозното искуство како обраќање кон Бога, повик да се стави човекот во Божја служба уште во овој свет, проучувањето на религиозните мотиви во дејноста на човекот нè водат кон несвесното (бессознајното). Важно е да се забележи дека религијата се објаснува на различни начини на патот на психоанализата и хуманистичката психологија врз основа на „длабоки“ и „темелни“ проучувања на човекот. Така, во психоанализата, религијата се поврзува со болната невротична психа или со пониските желби на човекот.

Основоположник на овој правец е Сигмунд Фројд кој ја дефинира религијата како „сеопшто опсесивно-компулсивно нарушување“, а религиозните учења како „невротично наследство од минатото“. Фројд верувал дека основата на религијата се јавува како човечка способност за сублимирање на несвесните дискови и нивно проектирање во надворешниот свет, при што се јавува симболичко задоволување на општествено неприфатените забранети желби. Од гледна точка на Фројд, појавата на религиозните верувања треба да се разгледува како компензација за вродената слабост и беспомошност на човекот пред силите на природата и социумот со кои е опкружен. Фројд вели дека „религиозните идеи доаѓаат од истите потреби како и сите други достигнувања на културата, од неопходноста да се заштитиме себеси од големата суперсила на природата“.¹¹

Проблемот кој го поставил Фројд нашол свое продолжение во делата на Ерик Фром. Проучувајќи го феноменот религија, тој истакнал дека „човекот е единственото живо суштество кое сопственото постоење го гледа како проблем. Имено, дисхармонијата на човековото постоење генерира неопходност во воспоставувањето на единство и рамнотежа помеѓу индивидуата и останатата природа. Посветеноста на целта, идеата или силата која го надминува човечкото е израз на оваа потреба. Според Фром, не постои човек во кој не постојат религиозните потреби. Прашањето е во тоа за каков вид на религија станува збор: или таа придонесува за човековиот развој, или обратно, го парализира неговиот развој. „Колку луѓе се среќни во денешно време?“, се запрашува психологот во неговото дело „Психоанализа и религија“: „Ние си мислиме дека сме среќни; ги учиме децата дека нашето поколение е попрогресивно од било кое друго кое живеело пред нас;

¹⁰ *Култура и культурологија. Словарь.* / Под ред. А. Кравченко.- М.: Академический проект; - Екатеринбург: Деловая книга, 2003, 721.

¹¹ Фрейд З., *Будущее одной иллюзии. // Сумерки богов.* - М.: Политиздат, 1990, 110.

дека порано или подоцна ниту една наша желба нема да остане неисполнета и нема да има ништо недостижно. Но, го слушаат ли нашите деца гласот кој им шепоти каде идете и заради што живеете? На некој начин и тие чувствуваат, како и сите човечки суштества, дека животот мора да има смисла, но која е, всушност, таа смисла? Овде ние сме беспомошни како и децата. Ние не го знаеме одговорот затоа што дури и забораваме дека постои такво прашање“, заклучува авторот.¹²

Карл Јунг пишува дека етимолошкото значење на зборот „човек“ на старогрчки јазик „άνθρωπος“ е „во потрага по целта“ и смета дека е единственото суштество кое се стреми да отиде подалеку од чувствата и разумот. Човекот има религиозна душа и изворот на религиозноста се наоѓа во колективното бесознајно, каде што се открива натчовечката вистина. Според Јунг, „религијата се јавува како посебна единица во човековиот ум, која ние можеме да ја определиме во согласност со оригиналната употреба на поимот „religio“, односно, преку внимателно набљудување на некои динамички фактори, познати како „сили“, духови, демони, богови, закони, идеи, идеали и сите други називи дадени на таквите фактори кои ги пронаоѓа во својот свет како моќни и опасни; или се во состојба да обезбедат помош, па на нив треба да се смета; или се сосема величествени, прекрасни, значајни што доброволно би ги сакале и би им се поклонувале“¹³

Желбата да се разбере природата на религијата станала плодна тема во психологијата кои доведуваат до многу интересни и вредни идеи на педагошки план:

- За „врвното искуство“, како мистичност - примарен елемент на религијата (Маслов А.);¹⁴
- За разликувањето на зрелата религиозност од незрелата, во однос на тоа дали човекот, пред сè, се грижи за самиот себе или тој е навистина чувствителен кон Севишниот, кон повозвишениот од него самиот, односно е способен да живее според религиозните принципи, а не само да ги користи нив (Олпорт Г.);¹⁵
- За позитивната улога во ориентацијата кон трансцендентното при успешно разрешување на психо-социјалните и возрасните кризи во духовниот живот (Ериксон Е.);¹⁶
- За „врвната психологија“ каде основното значење за психата и нејзината терапија претставува смислата на животот - корени кои се религиозни и во сфаќањето на совеста како „орган на смислата“ (Франк В.).¹⁷

Психолошките студии даваат методолошка основа за разбирање на религиозниот човек – homo religious – како суштество кое живее во светот под знакот на Божјото присуство. Потеклото на овој феномен е вкоренет во потрагата на човекот за душевен

---

¹² Фромм Э., *Психоанализ и религија*. // Сумерки богов. - М.: Политиздат, 1990, 145.

¹³ Јунг К.Г., *Архетип и символ*. - М.: Ренесанс, 1991, 133.

¹⁴ Види кај Маслов А., *Мотивација и личност*. // Психологија личности в трудах зарубежных психологов. -СПб.: Питер, 2000.

¹⁵ Види кај Allport, G.W. & Ross, J.M. (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432-442.

¹⁶ Види кај Erikson, E. H., *Dimensions of a New Identity: The Jefferson Lectures in the Humanities*. W. W. Norton & Company, Inc., 1979.

¹⁷ Види кај Франк С.Л., *Сочинения*. -М.: Правда, 1990.

комфор, во социјалните потреби на илузорно пополнување на практичната немоќ, која пронаоѓа свое конкретно историско воплотување на индивидуално-психолошко ниво.

Со оглед на педагошкиот потенцијал на религијата, на почетокот на XXI-от век, во услови на информатичко општество, основата на материјалната благосостојба на поедините држави постепено станува не само успешна геополитичка локација и можност да се развиваат на нејзината територија депозити на природните ресурси, интелектуален потенцијал и способност за научна дејност, но и систем на религиозни вредносни ориентации, кои не само што не ја потиснуваат науката, туку и освојуваат нови ментални пространства. Ова се должи на фактот дека научниот свет не може да биде масивен во силата на својата енергичност затоа што е тежок за совладување. Филозофијата останува според својата природа елитистичка. За разлика од филозофијата, религиозниот идиолошки систем е во состојба да обезбеди поприфатлив начин за разбирање на светот и основните вредносни ориентации во животот.

Во современото општество доста е актуелна функцијата на религијата, кое се должи на личносните и општествените потреби на верата како еден од основните социо-културни феномени на битието, разработени во времето на атеизмот. Така Колосницин ги издвоил етиолошката, когнитивната, заштитната, регулативната, комуникативната и интегративната функција на религијата.¹⁸

Во контекст на темата, за нас е особено важна образовната компонента на религијата која има за цел да придонесе за успешна адаптација на сите индивидуи во општеството. Се чини дека за педагогијата е интересно и ова гледиште на религијата и религиозното образование кое ги поврзува тие феномени со идејата за разбирање на божеството како водач на јатото. Овде се гледаат длабоките биолошки корени и затоа се верува дека религијата лесно се вкоренува во психата на човекот во секоја епоха.¹⁹

Фактот на враќање на религијата, после неколку децениската забрана, и зајакнување на нејзината улога во општеството сведочи за тоа дека за време на колапсот на основните општествени вредности и духовно-морални аксиоми е активна потрагата по нови ориентации кои би ја воспоставиле врската помеѓу времето, личностите и општеството. И тука, заедно со воспитната функција на религијата, социумот ја актуализира и нејзината способност за интеграција и создавање на аксиолошка координанта во животот на општеството во целина и на секоја конкретна индивидуа посебно.

Целата историја на човештвото сведочи за тоа дека стремежот на човекот кон религијата е природен и поради тоа неискоренлив. Овој заклучок го потврдуваат философските, историските, психолошките и педагошките истражувања. Така, времето на комунизам, во повеќето православни земји, не придонело за развивање на атеизмот во голема мера за сметка на православието. Верниците не се откажувале од својата вера и не се плашеле да ги воведат во религиозниот живот нивните поколенија. Како резултат на тоа, може да се зборува за висок степен на вкоренетост на религијата во општеството, па оттаму се јавува како важен педагошки проблем.

---

¹⁸ Колосницин В.И., *Лекции по теорији на научно атеизма*. 4.1, Свердловск, 1975, 97-114.

¹⁹ Според Никонов А.П., *Апгрејд обезьяны. Большая история маленькой сингулярности*. -М.: НЦ ЭНАС, 2004, 194-195.

Функцијата на религијата ја имплементира религиската педагогија во широка и длабока дејност и таа има влијание на онтолошката, гносеолошката, антрополошката, аксиолошката, етичката и естетската сфера на постоењето и познанието. За ова ни сведочи концептуално-категориалниот апарат кој ни е откриен на нас и формулираните принципи на православната христијанска педагогија за кои подетално ќе стане збор подолу.

Процесот на стекнување на знаење во историјата на човештвото, првично имал сакрален карактер. Секој нов „пророк“ му принесувал на човештвото нови идеи, чие распространување било спроведено со цел усовршување на човековата природа и неговиот однос со светот кој го опкружува. Така, древноисточните училишта за жреци воспитувале на патот на физичкото и духовното самоусовршување; во будистичките училишта образованието се разгледувало како „искачување“ на учениците од усвоената азбука и граматика до читање на сложени теолошко-филозофски списи; во муслиманската култура стекнувањето знаења и потрага по нив традиционално се смета за богоугодно дело. Од оваа традиција не отстапува и христијанството кое ѝ придава длабока педагогичност на религијата во која Бог поучува, а верните се јавуваат како ученици: „Еден е вашиот Учител – Христос“ (Матеј 23,8,10).

Православната христијанска педагогија ги има своите корени во традицијата на христијанството, кое пак има огромно теориско и практично искуство. Во неговата историја се јавуваат периоди на просперитет, безусловно општествено прифаќање, доминантна положба во системот на образование, но исто така и негирање, времиња на прогонство и забрана. Поимот „православие“ на старогрчки јазик се нарекува „ортодоксија“ (Ορθοδοξία) и доаѓа од зборовите: „orthos“ – исправен и „doxa“ – мислење, па така во превод би значел „правилно верување“, „исправно мислење“.²⁰

Како централни поими на православната христијанска педагогија, како и на општата педагогија, се јавуваат воспитанието и образованието. При тоа, образованието се разбира како процес кој ги обединува поучувањето и воспитувањето. Образованието им обезбедува културен континуитет на поколенијата, развој на индивидуалните знаења и морални вредности, кои се соодветни на неговите интереси и општествени очекувања. Поучувањето и воспитувањето се разбираат како две страни на еден единствен процес. Поучувањето вклучува усвојување на знаења, умења и навик, овозможувајќи на оној кој поучува и на оној кој што се поучува да зборуваат со јазикот на објективните вредности на културата. Воспитанието, пак, е процес кој е поврзан со перцепцијата на моралните вредности и норми на општественото поведение, кое се јавува како резултат на стекнување на знаења при поучувањето. Во принцип, сите отци на Црквата говореле за приоритет на воспитанието над поучувањето и за неопходноста од воспитувачко поучување.²¹

Признавајќи дека христијанството метафизички е антрополошко, може да се тврди дека неговите основни идеи имаат педагошка ориентација, па оттаму може да се проучуваат поимите „образование“ и „воспитание“ во православната традиција. Образованието е етимолошки поврзано со зборот „образ“ и означува учество во

---

²⁰ Мак-Ким Доналд К., *Вестминстерскиот словарь теологических терминов*. / Пер. с англ. - М.: Республика, 2004, 258.

²¹ Види кај Модзалевский Л.Н. *Очерк истории воспитания и обучения с древнейших до наших времен*. - СПб., 1992, 187.

создавањето на „Божјиот образ“ во човекот, а воспитанието (во превод: се храни со искачување) го предлага патот кон спасението; ја подготвува душата за вечен живот, па оттаму е поврзано со креативните способности. Во овие поими е зададен векторот на искачување кон духовното, што е карактеристика единствено на човекот од сите живи суштества на земјата.

Истражувањето може да нè доведе до заклучок дека светоотечкото наследство експлицитно не содржи детално изложување на теоретскиот проблем на педагогијата, нема опишан систем на идеи за целите и методите на воспитанието и образованието, но подеднакво имплицитно тие постојат и се состојат од појаснувања на прашањето за суштината на воспитанието и определени потреби кои е неопходно да ги извршуваат христијаните на било која возраст.

Од гледна точка на православната воспитно-образовна парадигма, да се открие во себе Божјиот образ и да се добие ослободување од гревовноста, христијанинот треба да го почитува Творецот како Учител и да се ориентира според Христа како идеал. Така, целта на православна христијанска педагогија е во согласност со целта на животот на православниот човек и неговото духовно единство со Бога. Тоа се достигнува преку воцрквување, сфатено како вдахновение, преобразување на животот со силата на Светиот Дух.

Христијанството е антрополошко и во него се актуализира темата за личноста на детето. Православната христијанска педагогија го разбира детството и воспитанието не само како подготовка за животот, туку и како почеток на познанието на неговата врска со Бога: „Вистина ви велам, ако не се повратите и не бидете како деца, нема да влезете во царството небесно“ (Матеј 18,3). На тој начин во христијанството се актуализира темата за личноста на детето. Притоа, во светоотечкото наследство не станува збор за некаков строго регулиран систем на образование и воспитание, па според тоа може да се заклучи дека во самото Христово учење се содржани сите педагошки идеи и придржувањето кон нив несомнено обезбедува успех во воспитанието.

За проучување на теоретско-методолошките основи на православната христијанска педагогија треба да ги земеме предвид и размислувањата во врска со религијата на философите од поново време. Розанов В. ја опишува религијата како нешто „најважно, прво и неопходно“.²² Говорејќи за религијата, Соловев В. забележал дека таа е „сојуз на човекот и светот со безусловниот почеток и центар на сета егзистенција“²³ Развивајќи ја идејата за сојуз и заедништво, Илин И., истакнал дека смислата на религијата во животот е сојуз на човекот со Бога; или на друг начин поврзување на човекот како субјект и Бог како Објект. Но, овој објект не е предмет на „познание“ или „знаење“; Он може да биде и предмет на чувства (љубов), созерцание или волја. Религијата е сојуз и како таква вклучува две реалности и односи меѓу нив: било да станува збор за „контакт“, „согледување“, „присуство“, „испитување“ или нешто друго, може да биде поинтимно, длабоко или речиси неискажливо. Таа врска во рамките на човековиот субјект укажува на живо субјективно доживување“.²⁴

²² Види кај Розанов В.В., *Уединенное*. // *Метафизика христианства*. -М.: ООО «Издательство АСТ», 2002, 424.

²³ Соловьев В.С., *Чтения о богочеловечестве*. / Соч.: В 2-х т. -М.: Правда, 1989, 424.

²⁴ Ильин И. А., *Аксиомы религиозного опыта*. - М.: АСТ, 2004, 16.

Толстој, во неговите дискусии за религијата, ја дефинирал истата како „главен двигател на срцето на животот на човековото општество“.²⁵ Притоа посветил внимание на фактот дека „религијата не е поклонување на божества, предизвикано од суеверен страв пред невидливите сили на природата, кое е својствено за луѓето само во одреден период од нивниот развој. Но, нешто сосема независно од стравот и од степенот на образование на човекот и нешто што не може да се уништи со било каков развој на образованието. Нешто како сознание на човекот за својата конечност среде бесконечниот свет и гревовност, односно неисполнување на сето тоа што може и е должен да го направи, но не го направил. Отсекогаш било и секогаш ќе биде, сè додека човекот останува да биде човек“.²⁶

Во исто време, со едногласното признавање на културната улога на религијата во животот на човекот, во рамките на философската традиција постоеле различни гледишта, па дури и спротивни во однос на разбирањето на улогата на Црквата како институција која е следбеник на Христовото учење, што е особено важно како од теоретска, така и од практична гледна точка. На неа, од една страна, ѝ е призната големата улога која ја има при воспитувањето, а од друга страна, пак, е осудена поради догматизмот и згаснувањето на живото творечко начело во Црквата.²⁷

Толстој пишувал за радикално отфрлање на сè што не е црковно, според неговото длабоко убедување дека лажната светлина може да ја замени вистинската суштина на христијанството. Во исто време писателот нагласил дека „слабоста на одделни религиозни доктрини не е аргумент против неопходноста на религијата воопшто. Преку суштината на Христовото учење, човекот има можност да спознае кој е навистина тој. Дека тој е како птица која не ги користи своите крилја. Човекот сфатил дека Он не е смртно суштество кое зависи од условите на светот и разбира дека птицата има крилја и верува во нив, сфаќајќи дека Христос никогаш не се родил и не умрел, туку секогаш постои и дошол во овој свет само за да ја исполни волјата на Оној, Кој го испратил во овој живот“.²⁸

За да може да се идентификуваат теоретско-методолошките основи на православната христијанска педагогија, потребно е да се разбере религиозната воспитно-образовна традиција која е поврзана со учењето за човекот. Во посланијата на светиот апостол Павле се формулирани основите на христијанската антропологија кои имаат вредност за педагогијата: „...и целиот ваш дух и душата и телото да се запазат без порок при доаѓањето на нашиот Господ Исус Христос!“ (1.Сол. 5,23).

Зборувајќи за природата на човекот, Илин И. ставил акцент на највисоката сфера во духовно-телесната хиерархија кај човекот. Тој напишал: „Човекот е жив дух според својата суштина, а религиозноста е духовна состојба. Напразно е човекот самиот себеси да се определува како „тело“ или како „живо тело“, дури и како „одуховено тело“. Човекот не треба да се пронаоѓа себеси помеѓу работите и објектите за кои он размислува, туку во

---

²⁵ Толстой Л.Н., *Христијанска етика. Систематически очерки мировоззрения Л.Н. Толстого.* - Екатеринбург: «Алфа», 1994, 27.

²⁶ Исто, 26.

²⁷ Според Розанов В.В., *Сумерки просвещения.* - М.: Педагогика, 1990, 249.

²⁸ Толстой Л.Н., цит. дело, 1994, 3.

таа „субјективна“ длабочина која самата го запрашува, испитува, замислува и прави да чувствува и посакува. Во таа субјективна длабочина човекот е жив, личен дух“.²⁹

Подеталните дефиниции кои ги дал мислителот во полето на православната антропологија ни посочуваат и на такви важни делови на човековата природа како што се „духот“ и „душата“. Душата не е исто што и духот. Душата е целиот тек на бестелесното човечко искуство: мисли, чувства болки, пријатности и непријатности, спомени, размислувања, заборавени случки и т.н. Духот е само душевна состојба во која човекот живее со своите главни благородни сили и стремежи, со кои доаѓа до познавање на вистината, до созерцание или уживање во убавината, правење добро, општење со Бога преку молитвата и светите тајни; со еден збор, тоа што човекот го признава како врховно и безусловно добро“.³⁰

Идеите на православната антропологија се разработени и кај Зенковскиј. Врз основа на фактот дека „почеток на личноста е Божјиот образ во човекот“,³¹ тој тврди дека „сè во човекот е личносно“ и дека „човекот секогаш и во сè е духовен. Таа духовност не е самопостоечка, таа мистериозно стапува во однос со суштината на човекот, но таа останува во центарот како жива срцевина и вистински центар („реалното јас“), како основа на индивидуалноста на човекот, неговото метафизичко јадро“.³² Зенковскиј забележува и дека приматот на духовното начело не треба да го инхибира психофизичкиот живот на човекот. Фактот дека психата и телесната сфера служат како водич и експресија на духовното начело не треба да се разбере дека тие немаат свое сопствено изразување“.³³

Со векови богословската мисла, заснована врз поимањето на човекот како „создадни според Божјиот образ и подобие“, се обидувала да ја одгатне тајната на личноста. Постепено, во рамките на теологијата, се развило мислењето за личноста во контекст на слободата по однос на природата како способност да се издигне над себеси, да биде на другата страна од себе самата, надвор од било која фактичка своја состојба, па дури и од својата фактичка општа природа.

Исклучувајќи ја можноста за појава на егоизмот при поимањето на личноста на човекот како својство на човековата сушност, Лоски напишал дека „секоја личност суштествува не по пат на исклучување на другите, не по пат на спротивставување на себеси, она што не е „јас“, туку по пат на тоа што одбива да ужива во својата сопствена природа на начин како да си е самодоволна себеси. Со други зборови: личноста суштествува во насока со другите“.³⁴ Од педагошка гледна точка, ова е важна мисла бидејќи ја ориентира личноста и развојот на човекот во духовна насока, при која „човекот е призван да владее со својата душа и нејзините слабости, да се ослободи себеси од состојбата на духовно слепило и креативно да ја изгради својата нова судбина пред лицето на Бога“.³⁵

²⁹ Ильин И. А., цит. дело, 2004, 32.

³⁰ Ильин И.А., *Собрание сочинений в 10 т.* - М.: Русская книга, 1994, Т.3, 23.

³¹ Зенковский В.В., *Проблемы воспитания в свете христианской антропологии.* - М.: Школа-Пресс, 1996, 149.

³² Исто, 50.

³³ Исто, 51.

³⁴ Лосский В.Н., *По образу и подобию.* - М., 1995, 102.

³⁵ Ильин И. А., цит. дело, 1994, Т. 3, 383.

Друг клучен концепт на православната христијанска педагогија е слободата. Феноменот слобода се разбира како манифестација на божествената природа во човекот. Слободата детално ја разработува Зенковскиј В., кој обрнува внимание на фактот дека дарот на слободата „подлабоко од самата можност за саморегулација на животот однатре е можност за креативно разоткривање кое единствено се наоѓа во Вистината; слободата се наоѓа само во животот при Бога. Одржувањето на силата за самоопределување однатре не е креативна сила, напротив, таа е извор на хаос и бесплодна претенциозност“.³⁶

Според зборовите на Зенковскиј образованието е светлина на човековата душа не како зададена сила, туку како можност, како задача.³⁷ Доколку слободата не е дадена, туку зададена, тогаш задачата на наставникот е да му помогне на ученикот да стане слободен. Сепак, развојот на слободата кај ученикот опфаќа и грижа за злото. Со оглед на наклонетоста на човековата природа кон гревот, во реалниот живот тешко остануваме во доброто, а многу лесно можеме да подлегнеме на искушенијата. Доколку слободата не е поврзана со стремежот кон божественото, тогаш таа почнува да тежи и да збунува. По тој повод Флоровски Г. напишал: „Ние треба да се грижиме не само за слободата, туку и за вистината, па самата вистина ќе нè ослободи“.³⁸

Во контекст на смислата и целта на слободата, православната христијанска педагогија ја нагласува важноста на навидум немањето на слобода, кое првично, со оглед на околностите во човековиот живот, се нарекувале „крст“ или „судбина“. Зенковскиј напишал: „Крстот од почетокот му е даден и зададен на човекот и никој не може да го избегне својот „крст“, бидејќи „секој човек ја носи со себе во светот и својата задача, која е должен да ја разреши во текот на неговиот живот; таа задача е поврзана со духовните карактеристики на човекот кои остануваат исти независно од условите; Тоа е внатрешна непроменливост на логиката на духовниот живот на секој од нас; не е поврзано со надворешните настани, туку со внатрешните задачи, односно со духовната страна на животот“.³⁹

Зенковскиј верува дека зададениот „крст“, „животната задача“ не се извршува со стриктна неопходност. Смислата е дадена, но на почетокот не се извршува. Слободата на човекот се манифестира во изборот дека може да ја изврши задачата, да го исполни својот живот со служење на целите зададени од Бога, а може и несвесно или свесно да ја избегне оваа задача, верувајќи дека тој самиот може да го изгради својот живот целосно автономно и независно, а тоа во секој случај е илузија. „Ние сме слободни во тоа дали ќе прифатиме да ја исполниме својата задача, како ќе ја разбереме задачата и како ќе се заложиме за нејзиното исполнување, но „крстот“ кој е впишан во нас ја ограничува нашата слобода и сведочи за нашата зависност од Бога“.⁴⁰ Во секој случај, според религијата, актот на слободата ја добива својата моќ единствено преку помошта од Бога. Без Божјиот благослов слободата се претвора во попустливост и станува извор на недобродетелни активности на човекот.

³⁶ Зенковскиј В., цит. дело, 1996, 149-150.

³⁷ Исто, 34.

³⁸ Флоровскиј Г.В., *Путы русского богословия*. - Вильнюс: Б.И., 1991, 507.

³⁹ Зенковскиј В., цит. дело, 1996, 56.

⁴⁰ Исто, 56.

Понатамошната анализа на концептуално-категоричниот апарат на проблемот на истражувањето нè води кон поимот вера, кој се разбира како емоционална убеденост на индивидуата или групата во постоењето на нешто кое се наоѓа на другата страна од секојдневниот свет на човекот и влијае на него.

За педагогијата е важно дека верата е поврзана со чувствата, но има тенденција и кон областа на знаењето, кое, пак, ја претставува гносеолошката основа на религиозната моралност и практика. Имено, верата е клучен поим кој ги интегрира познанието, чувствата и односот кон светот и кон себеси. Особено е видлива во оптимистичките и песимистичките ставови. Важно е да се забележи дека оптимизмот има вистинска вредност за педагогијата.

Безусловната позитивност на верата во животот на човекот ја нагласува и Флоренски, кој пишувал за тоа дека „каква и да е верата, таа е подобра од безверие. Можно е и должни сме да бидеме целосно посветени на своето истражување, но не треба да одрекуваме дека било какво истражување е подобро од никакво“.⁴¹

Илин И. пишува за односот помеѓу верата и духовноста: „Религиозната вера бара, пред сè, духовно внимание: таа внимава со духот, го прифаќа неговото сведочење и му се доверува, затоа може да се каже: верата е доверба во сведоштвото на духовното искуство, претежно пред субјективните ментални впечатоци и сетилните забелешки регистрирани со причина“.⁴²

Идеите кои се отелотворени во познатата реченица на свети Јован Богослов за тоа дека „Бог е љубов“ и во една од основните христијански заповеди: „Возљуби го ближниот како самиот себеси“, говорат за тоа дека степенот на духовност на човекот мора да се определи преку неговиот однос кон другите луѓе и светот кој го опкружува.

Овие идеи се развиени во религиозно-педагошките ставови на Толстој Л., кој пишувал за сеопфатната пожртвувана љубов и обрнувал внимание на тоа дека за да се сака е неопходно да се научи: „само доколку човекот учи да сака толку ревносно како што ја изучува науката и занаетот, тој многу брзо и лесно ќе научи дека треба да се сакаат сите луѓе, дури и оние кои се непријатни“.⁴³

Толстој ја определил љубовта како „целосно задоволство на рационалната природа на човекот“ и нагласил дека со ова чувство, барем еднаш во животот, се соочува секој човек. Голема неволја е ако во животот на човекот не постои љубов: „Кој од живите луѓе не знае за ова блажено чувство, откако е еднаш искусено, најчесто уште во раното детство, кога душата сè уште не е обременета со лага која го гуши животот во нас; тоа блажено чувство на емоции при кое посакувате да ги сакате сите: и блиските, и таткото, и мајката, и браќата, и злобните луѓе, и непријателите, и кучето, и коњот, и тревата; сакате единствено сè да биде добро, сите да бидат среќни и уште повеќе – сакате самите да направите сè да биде добро, самите да се оддадете себеси и целиот ваш живот за тоа секој и сè да биде добро и радосно. Само таквата природа дава целосна сатисфакција на рационалната природа на човекот“.⁴⁴

Во православната христијанска педагогија се јавува концептот „неспротивставување на злото со насилство“. Тоа е во согласност со учењето на

⁴¹ Флоренский П.А., *Христианство и культура*. -М.; Харьков: АСТ; Фолия, 2001, 627.

⁴² Ильин И. А., цит. дело, 2004, 90.

⁴³ Толстой Л.Н., цит. дело, 1994, 42.

⁴⁴ Исто.

современата хуманистичка педагогија која го подржува демократското воспитание и се залага за градење на толерантна личност. Така, според мислењето на Толстој Л., „законот за неспротивставување на злото со насилство е до тој степен вечен, што доколку постои во историскиот живот движење насочено кон елиминирање на злото, тоа е благодарение на луѓето кои го разбрале Христовото учење и кои претрпеле зло, а на злото не се спротивставиле со насилство“.⁴⁵

Позитивниот став на православната христијанска педагогија насочена кон спречување на злото го прекршува воспоставениот духовно-морален закон, а тоа се одразува на дијалектиката на христијанското поимање на животот во која добродетелта секогаш е во комбинација со гревовноста. Во тој контекст, интересни се размислувањата на Толстој Л., кој поставувајќи го прашањето „зошто Бог ги создал луѓето така што се склони кон гревот?“, го увидел и одговорот во тоа дека „гревот, соблазната и суеверието се потребни за да се бориме со нив и да ги победиме – во тоа е смислата и радоста на човековиот живот“.⁴⁶

Илин И. го дефинира гревот како „паѓање од Божјата светлина“, „непристојност, духовна кратковидност или слепило, неодговорност и неискреност“.⁴⁷

Значајно е да се забележи дека според православната традиција децата не се исповедаат до седумгодишна возраст. Од гледна точка на православната христијанска педагогија, до таа возраст детето не е способно да се покае, бидејќи за покајанието е потребно одредено ниво на развој на личноста, да се спознае себеси. Детето до одредено време психолошки не е способно да поседува такво ниво на знаење, затоа тајната на исповедта до достигнување на тој период не е потребна за него. Потоа, улогата на семејното воспитание е да го насочи детето во разбирање на „доброто“ и „лошото“, за тоа да може да го следи доброто во своето однесување.

Образовната вредност на разбирањето на гревот како седиште на негативноста во религиозниот свет се состои во тоа што со негова помош се актуализира темата совест како вредносно својство на човекот, кое овозможува да се осознаат допуштените грешки и повеќе да не се повторат. Така, Илин И. во совеста гледа „инстинктивна потреба за морална совршеност“, при што „совеста не е апстрактен принцип на долгот или укорот, создадена е несвесно после лошото дело и нема рационално оправдание“.⁴⁸ Подоцна во неговото истражување подетално се осврнува на другите клучни поими кои имаат философско-педагошка смисла. Во религиозната воспитно-образовна традиција овие поими се градители на животот што не може да се каже и за научната педагогија. Нашата анализа на учебниците по педагогија покажа дека таквите поими како душа, смрт, бесмртност во нив практично не се застапени. Од друга страна, пак, проблемот на животот и смртта, конечноста на животот и неизбежноста од смртта се разработени во сите православни педагошки концепти. Од православна гледна точка, смртта се јавува како премин од земниот живот кон вечниот. Во врска со тоа Зенковскиј напишал: „Тајната на

---

⁴⁵ Исто, 80.

⁴⁶ Исто, 56.

⁴⁷ Ильин И., цит. дело, 2004, 90.

⁴⁸ Исто, 426.

смртта не може да не го тревожи педагошкото сознание; потребен е таков приод кон детската душа кој нема да ја промени смислата во нашата секојдневна работа со децата“.⁴⁹

Толстој зборува за стравот кој вообичаено се појавува кај луѓето при помислата на смртта и забележал дека „смртта е само за оние луѓе кои го разбираат својот живот единствено како дел од ова време. Но, за луѓето кои го разбираат животот каков што тој навистина е – во напорите на човекот во сегашноста за ослободување на себеси од сето тоа што го попречува неговото соединување со Бога и другите суштества – таму не може да има смрт. Стравот од смртта е само свесност за неразрешените противречности на животот.“⁵⁰

Неизбежноста на есхатолошката перспектива ја актуализира во православната христијанска педагогија надежта за продолжување на суштествувањето во нова ипостас: „Да верува во идниот живот може само оној кој ја постигнал својата цел во овој живот, кој воспоставил во својот ум нов став кон светот, бидејќи верата во бесмртноста се дава не по расудување, туку според квалитет на животот“.⁵¹

Прочувањето на православно религиозно образование како предмет на научно-педагошка анализа опфаќа и анализа на неговите концептуални основи. Забележително е тоа дека во последно време како тема на разработка во светските референтни изданија и монографии, посветени на проблемот на педагогијата, се јавува и системот на принципи на религиозното воспитание. Така, „Речникот по педагогија“ под уредништво на Коджаспирова Г. и Коджаспиров А. се задржува на целите и задачите на православната христијанска педагогија, при што како основен се истакнува „принципот на слобода на човекот пред Бога“, кој е поврзан со фактот дека „христијанството ја признава огромната вредност на личноста на човекот“.⁵²

Во современата православна педагошка литература, прашањето за формулирање на принципите и нивна класификација претставува сфера на креативност и дискусија за нови идеи. Имено, во најраспространетиот учебник по православна христијанска педагогија, чиј автор е Евгениј Шестун се разгледува предметот и основата на поимање на православната педагогија. Авторот изложува историско-педагошка анализа на делата од светите отци и учители на Црквата. Тој пишува за три принципи кои се утврдени во следново:

- Православен поглед на човекот како на образ и подобие Божјо;
- Нашето единство во Црквата и преку Црквата;
- Градење на живот во согласност со барањата на христијанското совршенство; почитување на наследството на родниот крај.⁵³

Економцев Ј. во неговата статија: „Принципи на православно образование“ ја предлага следнава формулација:

- Христоцентризам;

⁴⁹ Зенковский В.В., цит. дело, 1996, 38.

⁵⁰ Според Толстой Л., цит. дело, 1994, 89.

⁵¹ Исто, 42.

⁵² Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю., *Словарь по педагогике*. - М.: Ростов-на-Дону, 2005, 243.

⁵³ Шестун Евгений, протоиерей, *Православная педагогика*. - М.: «Православная педагогика», 2001, 544-548.

- Личносен карактер на поучувањето преку единство на семејството, парохијата и училиштето;
- Напредок на моралното образование, но и на рационално-информативното;
- Поучување на тоа како да се делува од љубов;
- Литургизам, исполнет со радост на животот во Христа;
- Аскетизам;
- Поттикнување на вештините за морална перцепција на културните вредности;
- Поттикнување на чувството за хуманост и патриотизам;
- Поттикнување на чувството за поврзаност со природата и длабоко морално однесување кон надворешниот свет.⁵⁴

Детален преглед на системот принципи на православната христијанска педагогија ни дава Зелененко А. Врз основа на длабока анализа на светоотечкото наследство и делата на руските философи на религијата тој создал хиерархиски изграден систем на православните педагошки принципи:

- Дефинирање на односот на човекот кон Бога и Црквата: христоцентричност (Богоопштење, Богопознание, Богопочитување, Богоуподобување); еклисиоцентричност (воцрковување, соборност, литургичност);
- Морални и педагошки заемнодејствија кои го определуваат односот на наставникот и ученикот кон Бога, Црквата, светот и еден кон друг: богобојазност, љубов и почитување, религиозно-морална свест, морална слобода, насоченост кон целите, хиерархиско единство, смиреност и послушание, своевременост, културна сообразност и одговорност за животната средина;
- Педоцентричност при определување на односите помеѓу наставникот и ученикот: разумно-активна љубов, грижа за спасение на душата на ученикот, смиреност, снисходливост, уважување на личноста, целомудрие;
- Морално-педагошки аскетизам, определување на барањата кои треба да ги исполни наставникот кон самиот себе: самоспознание, одговорност, личен пример, воспитувачко поучување, единство на педагошките влијанија.⁵⁵

Современиот православен педагог Сурова Л. исто така посветува внимание на основните принципи на православното воспитание и предлага помалку конфесионално насочено класифицирање на принципите, кои ќе имаат значење не само за православната христијанска педагогија, но и за секуларното образование и воспитание. Авторката се залага за следниве принципи:

- Ненасилство;
- Своевременост;
- Единство на педагошките влијанија;
- Почитување на личноста;
- Антрополошки принцип;

⁵⁴ Экономцев, игумен Иоанн, *Принципы православного образования*. // Православная беседа. - № 1. – 1995, 12-15.

⁵⁵ Зелененко А., священник, *Важнейшие принципы православной педагогики*. Санкт-Петербург 1997, електронско издание, достапно на 05.11.2013 на: http://otechnik.narod.ru/zelenkoped_1.htm.

- Внимателност и трезвеност;
- Одговорност;
- Љубов и
- Смирение⁵⁶

Во рамките на научната анализа, принципите (лат. *principium* – начело, основа) ги разбираме како:

- а) основна појдовна позиција; водечка идеја на една теорија, доктрина, наука;
- б) внатрешно убедување на човекот за градење на одреден поглед кон работите; основно правило на однесување и делување.⁵⁷

Врз основа на погоре изложеното, се обидовме да го збогатиме авторскиот систем на принципи во православната христијанска педагогија со некои кои се во согласност со ставовите на современата хуманистичка образовно-воспитна парадигма. Според нашето поимање, православната христијанска педагогија е устроена на принципи кои одразуваат различни аспекти на битието и познанието: онтолошки, гносеолошки, антрополошки, аксиолошки, етички и естетски: светот е создаден од Бога; човекот е создаден според образот и подобие на Божјо; вистината се согледува преку познанието на Бога; човекот е единство на духот, душата и телото; слободата како составен дел на духовно-моралното самоопределување на човекот; љубовта како основен принцип во живот на човекот; воцрквување како вовед во животот на парохиската заедница и семејните вредности; национален идентитет и патриотизам како задача на духовно-моралниот развој на личноста. Подолу е образложението на овие принципи:

- Светот е создаден од Бога: за шест дена, а седмиот ден е назначен како ден за одмор. Бог го создал духовниот (невидлив) и земниот (видлив) свет. За шест дена, според волјата на Создателот, на земјата се појавиле копното и водата, растенијата, рибите, животните и конечно – човекот;
- Човекот е создаден според образот и подобие на Божјо: човековата личност постои благодарение на онтолошкото заедничарење со Христос, која е метафизичка основа на човековиот развој во конкретноста на реалниот свет и бескрајното откривање во рамките на религиозната свест на битието;
- Човекот е единство на духот, душата и телото: личноста се пројавува и разоткрива себеси во сложената духовно-телесна природа на човекот. Таа се состои во хиерархиски сооднос на духовната, душевната и телесната сфера;
- Духот како манифестација на божественото во човекот: тоа е „искра Божја“ која определува сè во човекот – неговото телесно суштествување, како и душевно манифестирање: чувства, волја, разум. Воспитанието се разбира како разоткривање на личноста на детето во контекст на неговата внатрешна хиерархија и обрнување на посебно внимание на духовниот аспект на животот. Разбирање на личноста како феномен на духовниот свет, која е некомплетна без учество на физичките, психичките и социјалните параметри кои влијаат на

⁵⁶ Сузова Л.В., *Мироведение. Комплекс методических разработок*. - Клин: Христианская жизнь, 2004, 17-20.

⁵⁷ *Большой энциклопедический словарь*. - М.: Большая Российская энциклопедия, 1998, 960.

развојот на човекот и кои во исто време претставуваат второстепени елементи на духовно насочената внатрешна хиерархија на човекот;

- Слобода – најважна компонента на духовно-моралното самоопределување на човекот. Принципот на слободата кој е утврден и во хуманистичкиот пристап на образованието има поинакво значење во контекст на православната христијанска педагогија. Тука не станува збор за вродената слобода, туку за стремежот за постигнување на духовната слобода;
- Срцето како центар на духовно-моралниот развој на човекот. Во православната христијанска педагогија срцето не е само анатомски орган од кој што зависи животот на човекот, туку има и теозофско поимање што означува фокусирање на божественото во човекот. „Срцето“ е дефинирано како цел и резултат на воспитанието. Како задача на православното воспитание се јавува и способноста да се разбуди и одржи „внатрешното око на срцето“, па така исходот од духовното воспитание да биде познанието на Бога;
- Љубовта како основен принцип во животот, како најголем закон на духовниот живот. Само воспитанието кое се спроведува со вистинска љубов кон учениците се смета за православно. При тоа, воспитанието треба да се заснова на љубов и на страв да не го изгубиме љубениот, страв да не го огорчиме љубениот, а не на страв од насилство;
- Борба на човекот со гревовноста како борба со злото. Со откривање на термините „грев“ и „грешност“ православната педагогија го актуализира проблемот на доброто и лошото, земајќи го предвид не само надворешното зло, туку и внатрешното, кое постои внатре во човекот. Борбата со гревовите се разбира како способност на човекот да му се спротивстави на злото и таа способност неопходно е да се воспитува уште од раното детство;
- Смртта како премин кон вечниот живот. Православната христијанска педагогија го сфаќа животот на човекот како временски период ограничен во рамките на земниот живот. Притоа, човекот се разбира во однос на поимите „вечност“ и „бесмртност“. Животниот пат на секој човек е насочен кон есхатолошката перспектива;
- Воцрквување – духовно-практичен пат на воспитанието; начин на воспитување на духовно-моралната компонента од животот на човекот. Во основата на православната христијанска педагогија лежи разбирањето дека без црковниот живот не е можно да се постигне основната цел на воспитанието. Потребно е да се нагласи дека овде не станува збор за моќта на Црквата врз човекот, туку за неопходноста и можноста да се води живот проткаен со духот на православието. Патот на познание на Божествената Вистина не е можен без воцрквување. Воцрквување значи да се научи да се размислува христијански, да се раководи во животот според учењето на Црквата и православните принципи;
- Учество во животот на парохиската заедница, постигнување на соборност и преку неа запознавање со семејните вредности. Од педагошка гледна точка, како најважно се јавува индивидуалното запознавање со религиозните вредности, така и преобразување на општествениот живот во целина, конкретно семејниот, а меѓу другото и усвојување на принципот на соборност како важна

карактеристика на битието, обединувајќи ги луѓето со силата на љубовта во слободно органско единство. Родителите се повикани да создаваат семејна атмосфера во која преовладува љубовта кон децата, кон луѓето и кон светот кој нè опкружува и да обезбедат целосно личносно и социјално воспитание на децата. Општо земено, воцрквувањето среде парохиската заедница според својата суштина претставува едно големо семејство. Вредноста на семејството се постигнува преку светите тајни брак и крштевање;

- Воспитание на националниот идентитет и патриотизам како една од задачите на духовно-моралниот развој на личноста. Патриотизмот во православната христијанска педагогија се разбира како „спознавање на родната земја како своја татковина, спознавање на себеси како одговорна личност за таа земја, за нејзината благосостојба и познавање на историјата на татковината“.⁵⁸

Современата православна христијанска педагогија се реализира врз основа на фундаменталните принципи во Средното богословско училиште и на Православниот богословски факултет во Р. Македонија, како и во рамките на курсевите по веронаука кои се одржуваат во повеќето цркви низ целата територија на државата. Во рамките на изборниот предмет *етика во религиите*, во основното училиште се земаат предвид единствено етичките принципи на православното христијанско образование.

Проблемот на религиозното образование на младите генерации и понатаму останува актуелен. Перспективни области за понатамошно научно-педагошко истражување се аксиолошките основи на религиската педагогија и нејзиниот духовно-морален потенцијал, како и конкретните патишта за нивна реализација.

---

⁵⁸ Шестун Е., цит. дело, 2004, 547.